

Грешке у кристалној решетки

“У свету је мало шта идеално, па ни кристали нису идеални...”

Грешке кристалне решетке имају утицаја на многа физичка и механичка својства материјала, као што су:

- ✓ електрична проводљивост,
- ✓ брзина дифузије атома у легури,
- ✓ корозија метала,
- ✓ обрада метала деформисањем у хладном стању.

ГРЕШКЕ У КРИСТАЛИМА

Грешке у кристалима се деле према **геометрији, односно димензијама у простору** на:

ТАЧКАСТЕ (БЕЗДИМЕНЗИОНАЛНЕ ГРЕШКЕ):

празнине атома
супституцијски атоми
интерстицијски атоми

Линијске (једнодимензионалне):

ивичне дислокације
завојне дислокације

Површинске (раванске, дводимензионалне):

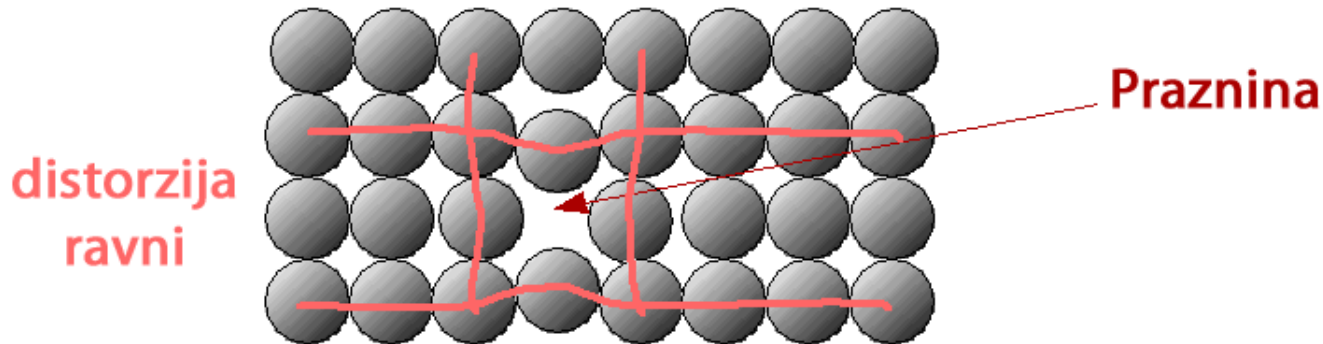
границе зрна
границе субзрна

Запреминске (тродимензионалне): шупљине, укључци, секундарне фазе, прслине) (више технолошке него кристалне грешке)

ТАЧКАСТЕ ГРЕШКЕ

Тачкасте грешке су реда величине атома.

Најједноставнија тачкаста грешка је **ПРАЗНИНА**, место атома, (чвор решетке) са кога недостаје атом.

Слика 1 Тачкасте грешке у кристалној решетки-празнине

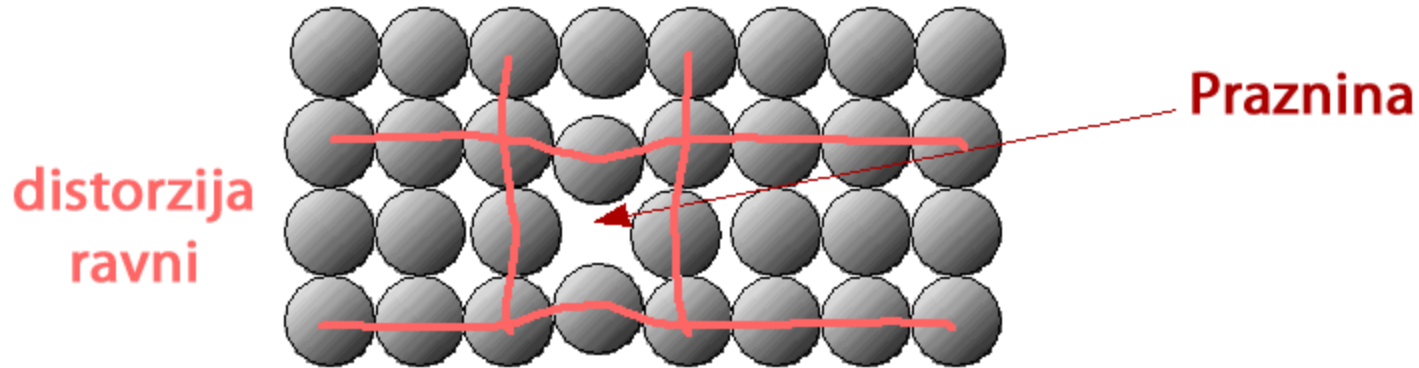
Тачкасте грешке

Празнине могу настати на више начина:

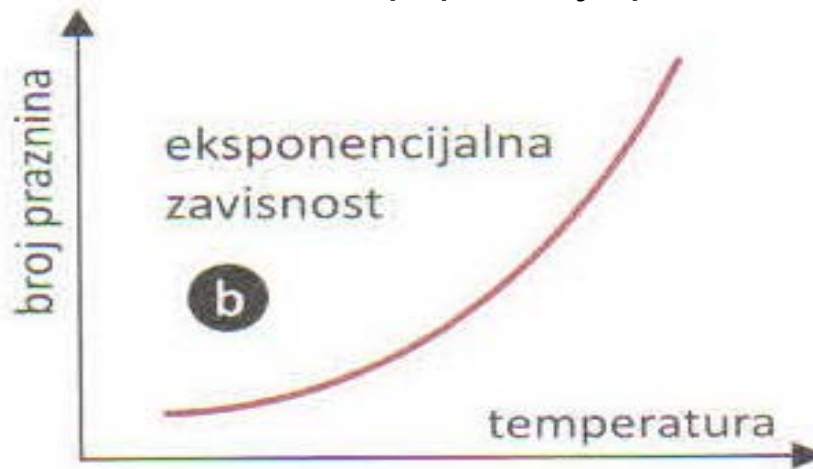
- ✓ у току очвршћавања као резултат локалних поремећаја
- ✓ у току раста кристала
- ✓ као резултат премештања атома из регуларног положаја
- ✓ услед осциловања атома, при чему за собом остављају празно место.

Празнине су равнотежне грешке у металима и њихова енергија образовања је око 1 eV.

Празнине

а) Празнина и еластична деформација решетке око ње

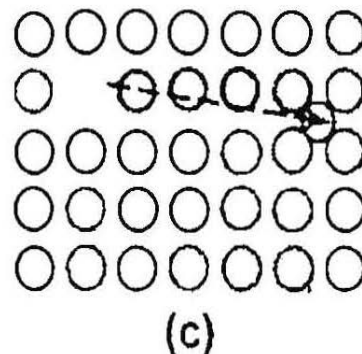
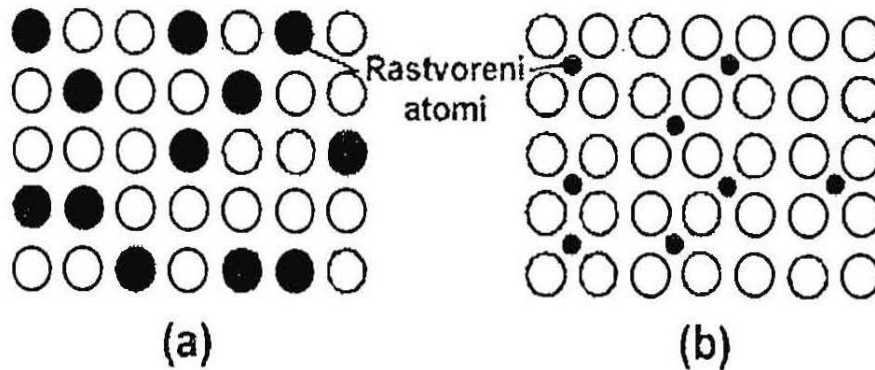
б) Зависност броја празнина од температуре

Слика 2 Празнина и еластична деформација решетке око ње; (б) зависност броја празнина од температуре

ТАЧКАСТЕ ГРЕШКЕ

Постоје:

- а) хемијске тачкасте грешке (настају при образовању чврстих раствора)
- б) физичке тачкасте грешке

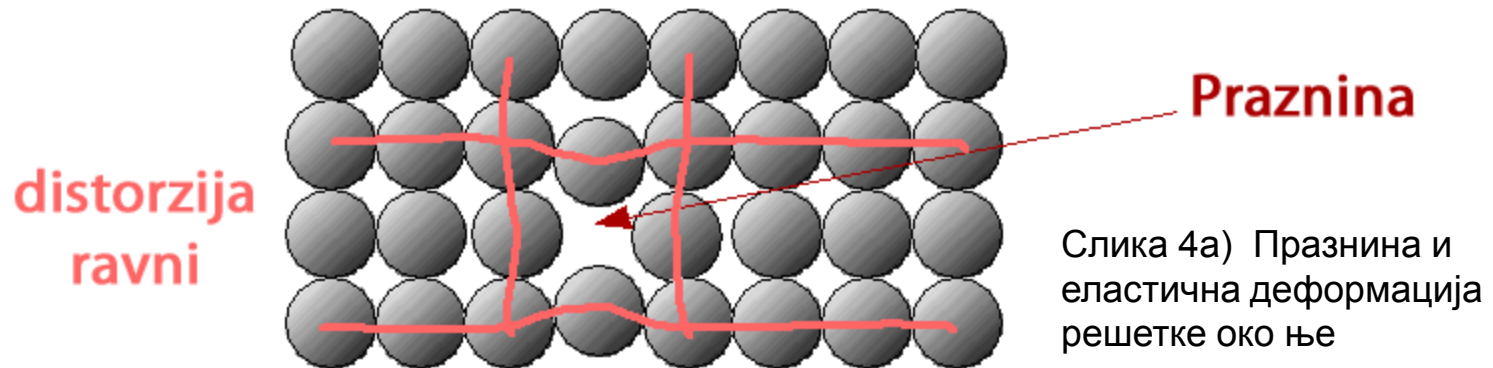

- а) супституцијски растворени атоми
- б) интерстицијски растворени атоми
- ц) Френкелов пар-празнина и интерстицијал

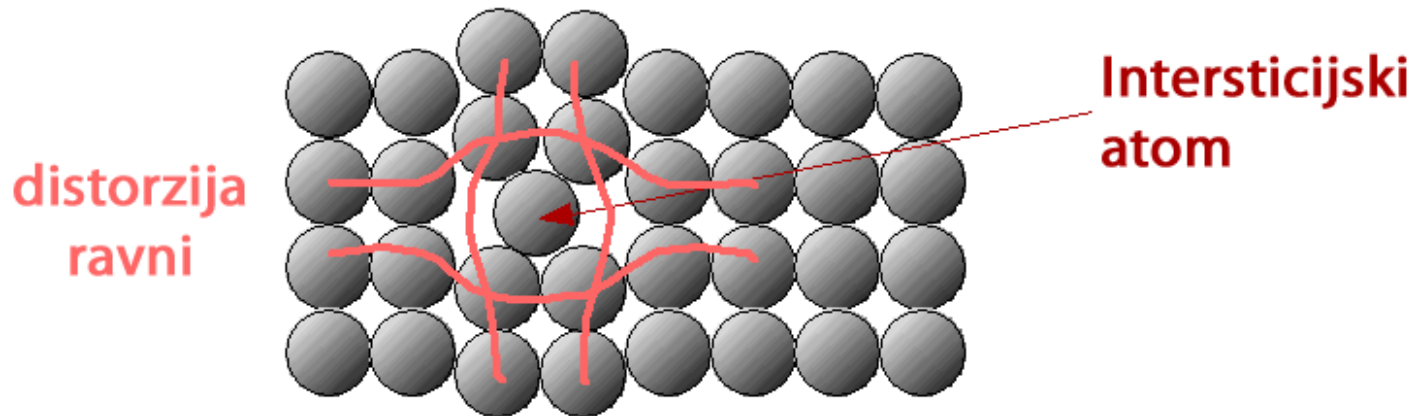
Сл. 3 Грешке у кристалној решетки

ТАЧКАСТЕ ГРЕШКЕ

- **Празнине:** -непопуњена чворна места у кристалној решетки, односно недостатак атома на месту где сте очекује.

- **Уметнути(интерстицијски) атом:**
-“екстра” атом се позиционира међу друге атоме.

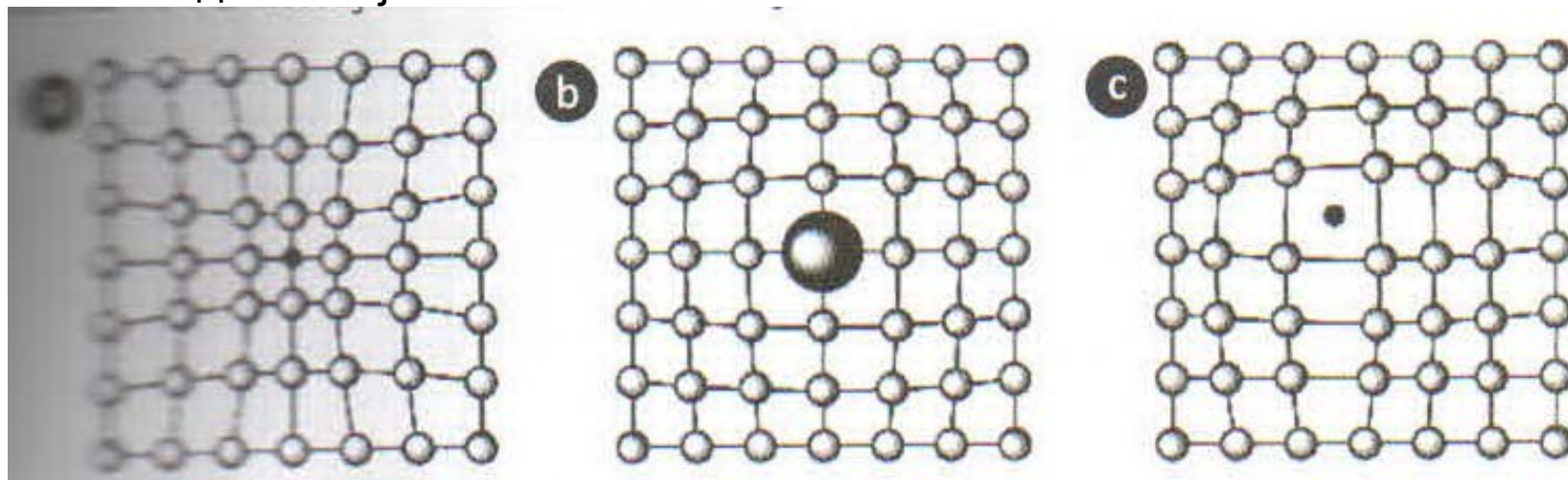

Слика 4б) Интерстицијски атом и еластична деформација решетке око ње

Супституцијски атом

Супституцијски атом настаје када се један од атома основног елемента А замени атомом елемента Б.

Услов да би дошло до супституције, пречници атома А и Б морају бити сличних димензија.

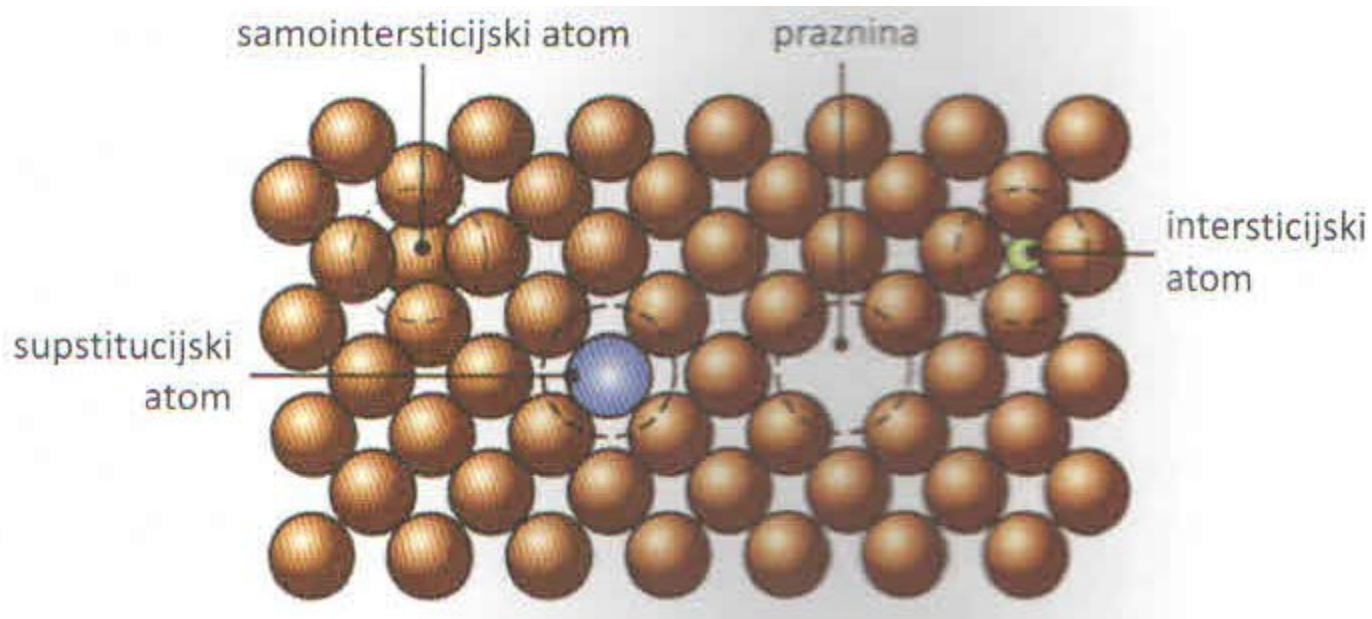

Слика 5 Примери тачкастих грешака у кристалној решетки: а) мањи супституцијски атом б) већи супституцијски атом ц) интерстицијски атом

Интерстицијски атом

Интерстицијски атом је вишак атом у кристалној решетки који заузима простор између атома који их окружују.

Слика 6 Тачкасте грешке у кристалној решетки

Равнотежна концентрација тачкасте грешке

Broj grešaka (defekata)

N_D

N

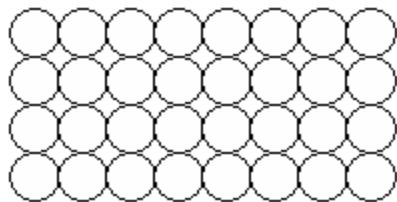
$$= \exp\left(\frac{-Q_D}{kT}\right)$$

Energija aktivacije

Broj potencijalnih
lokacija grešaka

Bolcmanova konstanta

Temperatura

$(1.38 \times 10^{-23} \text{ J/atom K})$

$(8.62 \times 10^{-5} \text{ eV/atom K})$

Svaki čvor kristalne
rešetke je
potencijalna praznina

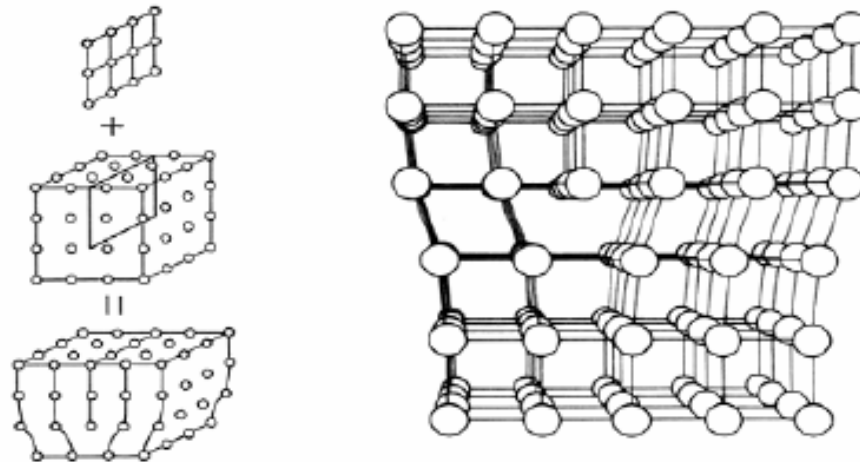
Дислокације

- **Дефиниција** : Линијски дефекти(дислокације) се у кристалу могу образовати на више начина. Најчешће настају услед клизања појединих области кристала током њиховог раста или пластичној деформацији.
- Дислокације су вид линијске несавршености које могу да настану;
- Термичком обрадом; деформацијом кристала под утицајем спољне силе
- При неоптималним условима раста кристала
- Кондензацијом вакансија (празнина)

Дислокације

Какав је то дефект дислокација?

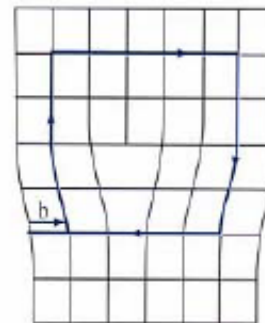
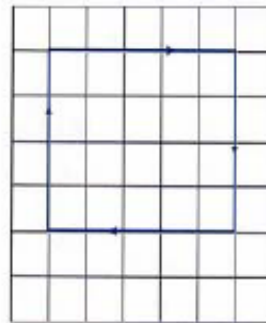
Замислимо да смо једним хипотетичким супер танким жилетом успели зарезати монокристал, мало растворили и онда уметнули једну полураван и линија доњег дела те уметнуте полуравни зове се дислокација, а околина првих атома око дислокације срж дислокације.

Слика 7 Ивична дислокација и положај у кристалној решетки

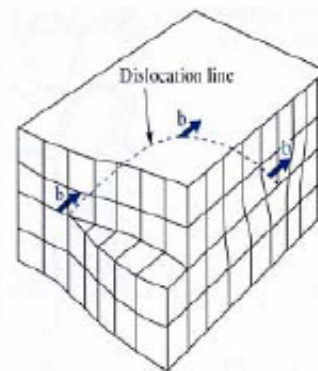
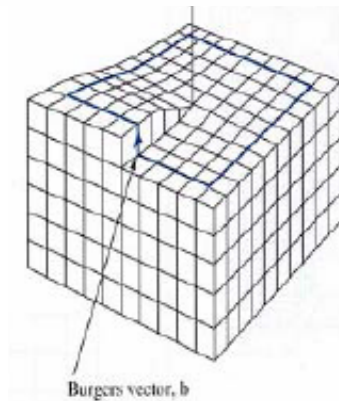
Дислокације

Идеалан кристал

Ивична дислокација

Завојна дислокација

Мешана дислокација

Слика 8 Ивична и завојна дислокација

Линијске грешке

Дислокације могу да настану на два начина:

✓ Приликом очвршћавања (кристализације метала), када је присутно $10^8 \div 10^{12}$ дислокација/cm²

✓ У процесу пластичне деформације, када је присутно $10^{12} \div 10^{14}$ дислокација/cm²

тада се активирају извори дислокација који емитују нове покретне дислокације
Извори постају неактивни када деформација нестане.

Дислокације су значајне грешке које олакшавају процес пластичне деформације.
Дислокација се креће кроз кристал у правцу дејства силе.

Постојање дислокација у кристалима даје објашњење неслагања између
стварне и теоријске чврстоће метала.

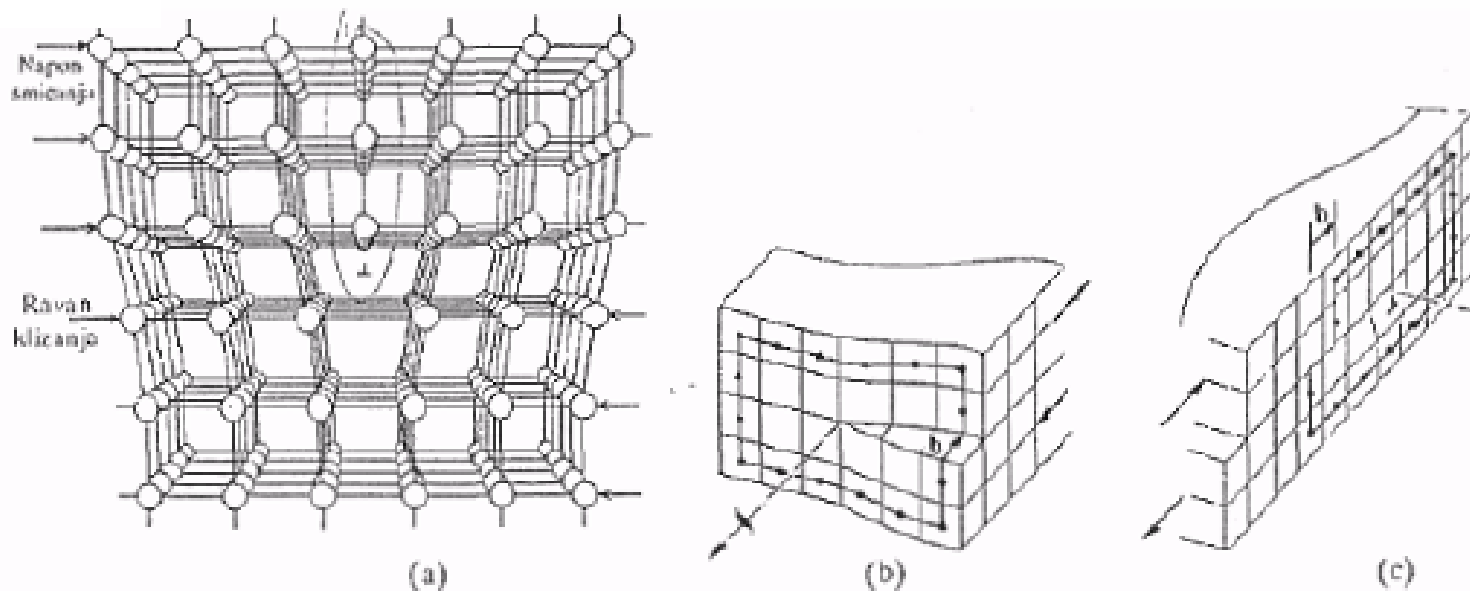
У идеалној решетки нема дислокација, нити клизања, па је *тангенцијални напон који треба да раскине све везе између атома једнак теоријској чврстоћи.*

Међутим, **код реалних кристала** раван клизања садржи дислокацију која захтева мањи тангенцијални напон који доводи до клизања.

Ивична дислокација

 — Негативна дислокација

 — Позитивна дислокација

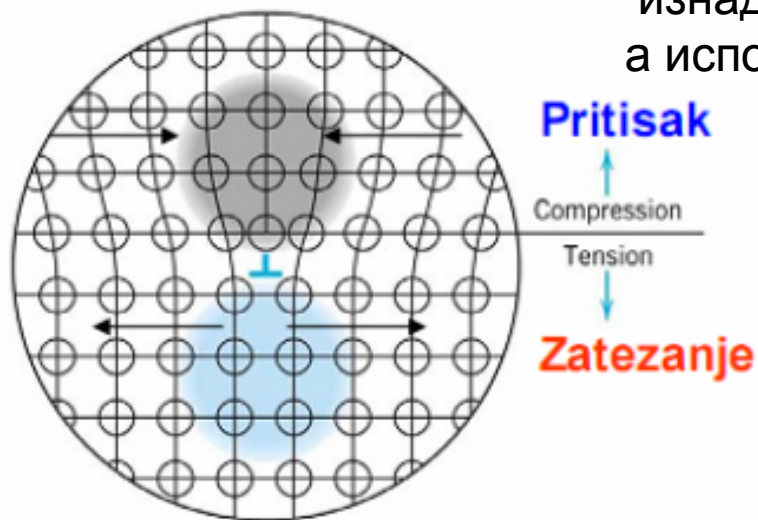
Слика 9 (а) ивична дислокација, (б) Бургесов вектор завојне дислокације (ц) Бургесов вектор ивичне дислокације

Ивична дислокација појављује се као једна сувишна полураван атома, названа екстра раван.

Ивична дислокација

За оцену промене растојања атома-искривљености решетке изазваних ивичном дислокацијом користи се вектор клизања –Бургесов вектор. Вектор потребан да затвори контуру око ивичне дислокације назива се Бургесов вектор. Он показује величину и правац клизања, а нормалан је на дислокациону линију.

Дислокација изазива **напонско стање** у кристалној решетки, тако што је део изнад равни клизања у притисном стању, а испод ње у затезном стању.

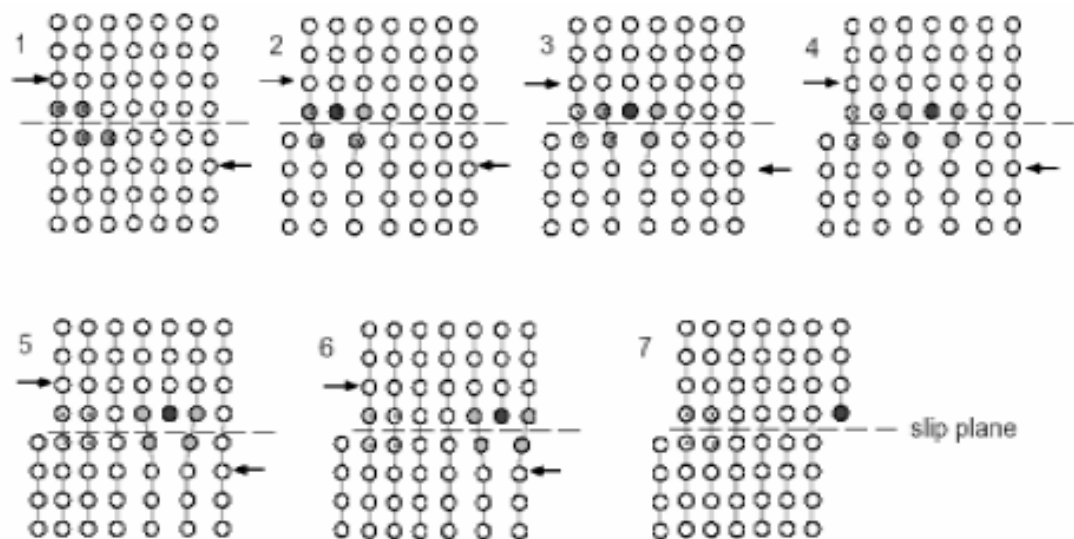
Слика 10 Поље напона у околини ивичне дислокације

Изнад равни клизања појављује се област са притисним напонима, док се испод равни клизања појављују напони истезања.

Кретање дислокација

Кретање дислокација се најлакше догађа на најгушће запоседнутим равнима кристала. Када је дислокација прошла кроз кристал, део кристала у близини клизне равни се помакао један атомски размак у односу на део испод клизне равни.

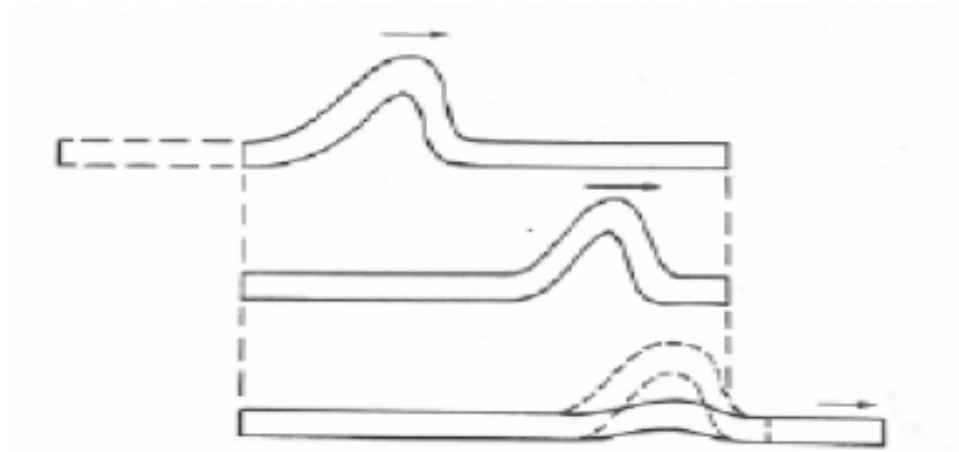

Кретање дислокација узорковало је промену облика кристала који остаје трајно деформисан-пластична деформација.

Слика 11 Пластична деформација удружена са клизањем, које узоркују кретање дислокација, што је последица деловања спољашњег смицајног напрезања на кристал

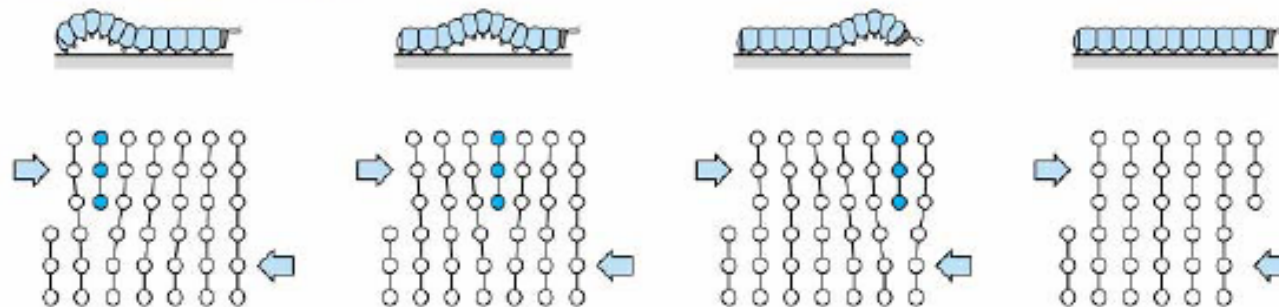
Ако на кристал делује **смицајно напрезање** дислокације се крећу тако да се помера ред атома за редом те је један део кристала померен у односу на други.

Примери кретања ивичне дислокације

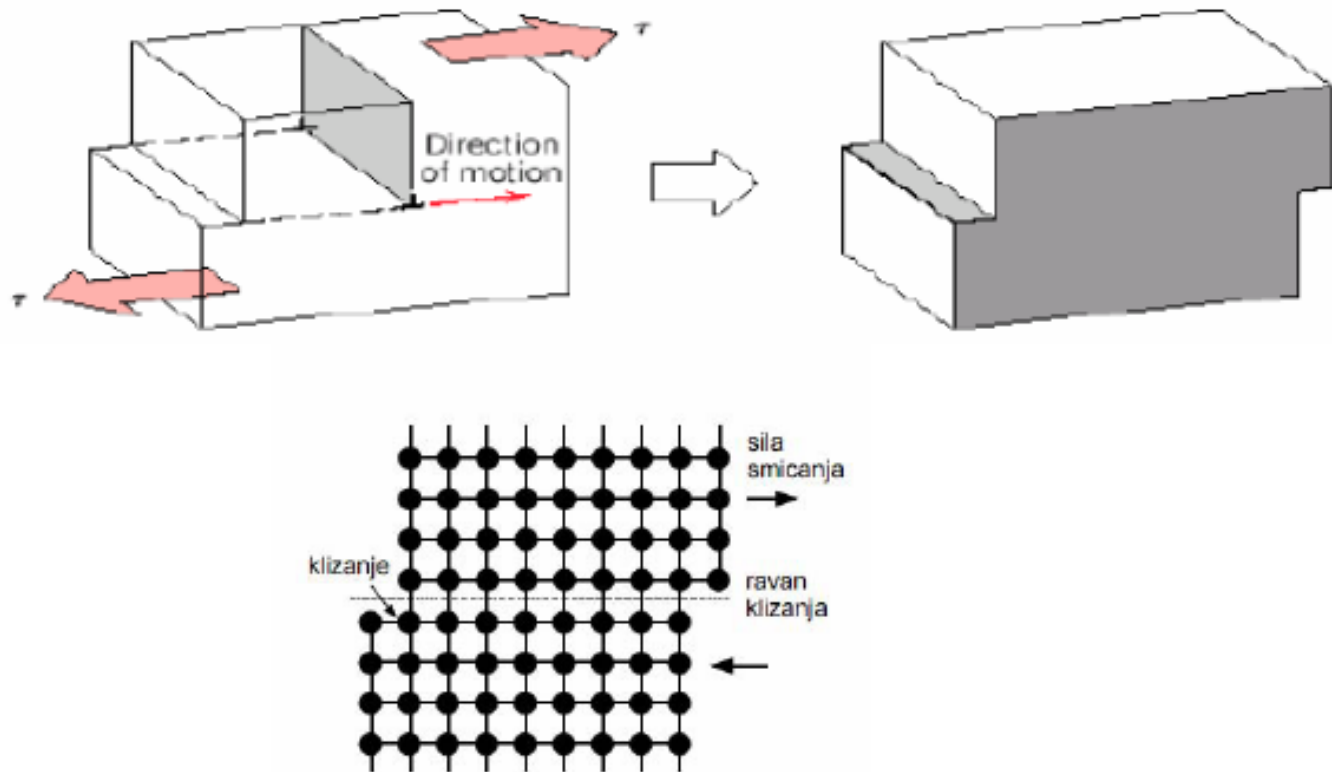

Слика 12 Упоредивање кретања ивичне дислокације са померањем тепиха

Аналогија гусенице

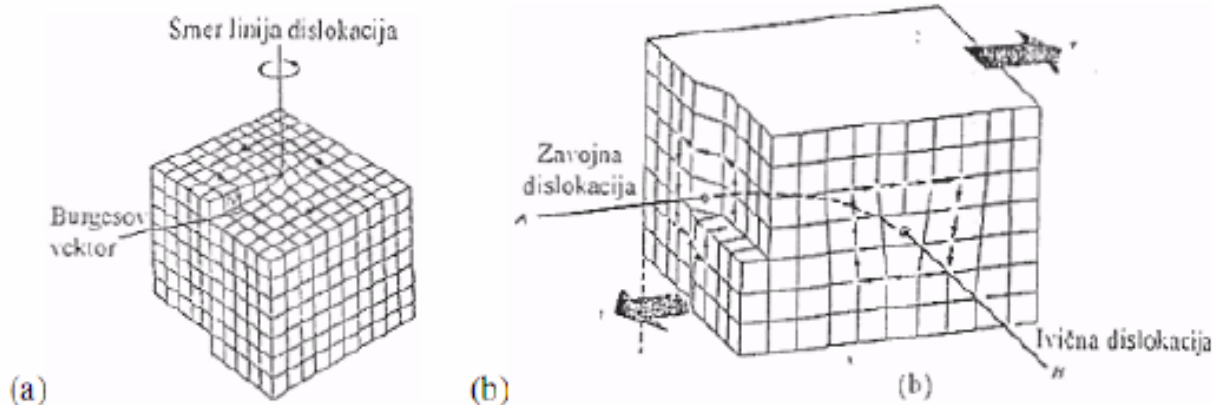
Смер кретања дислокација

Слика 13 Ивичне дислокацијске линије се крећу паралелно с обзиром на смер деловања спољашне силе

Завојна дислокација

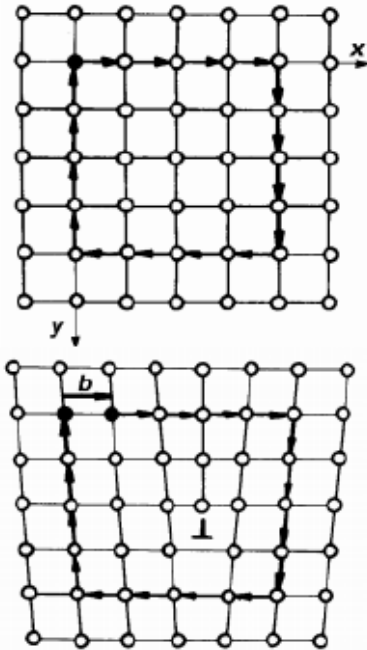
- **Завојна дислокација** означава границу између дела кристала који је померен клизањем и дела кристала који није померен.
- Ова граница је **паралелна правцу клизања**, уместо да лежи нормално на њу као код ивичне дислокације.
- Ако се замисли да је кристал делимично просечен и да су делови кристала са обе стране прореza померени за једно међуатомско растојање, паралелно ивици прореza али у супротним смеровима.

Слика 14 (а) Завојна дислокација (б) сложена дислокација

Бургесов вектор

РАСТОЈАЊЕ ЗА КОЈЕ СЕ ПОМЕРЕ АТОМИ ОКО **ДИСЛОКАЦИЈЕ** НАЗИВА СЕ ВЕКТОР КЛИЗАЊА ИЛИ БУРГЕСОВ ВЕКТОР.

Burgersova kontura

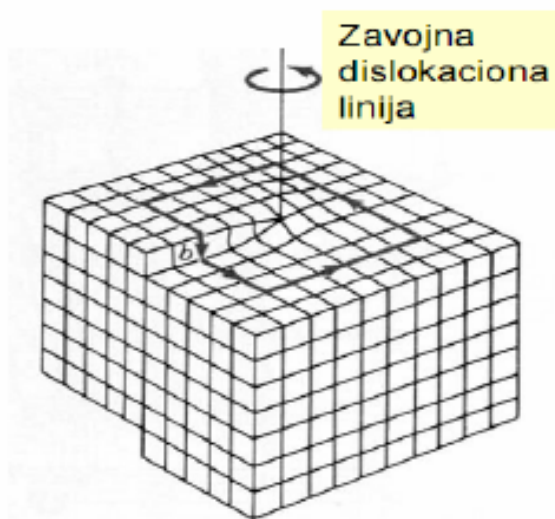
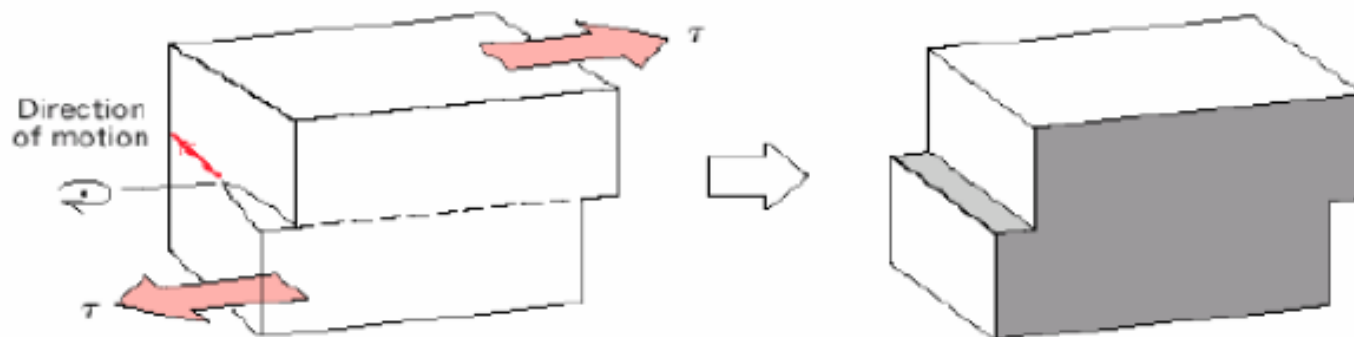
Слика 15(а)

Слика 15б) Бургесов вектор завојне дислокације је паралелан са дислокационом линијом

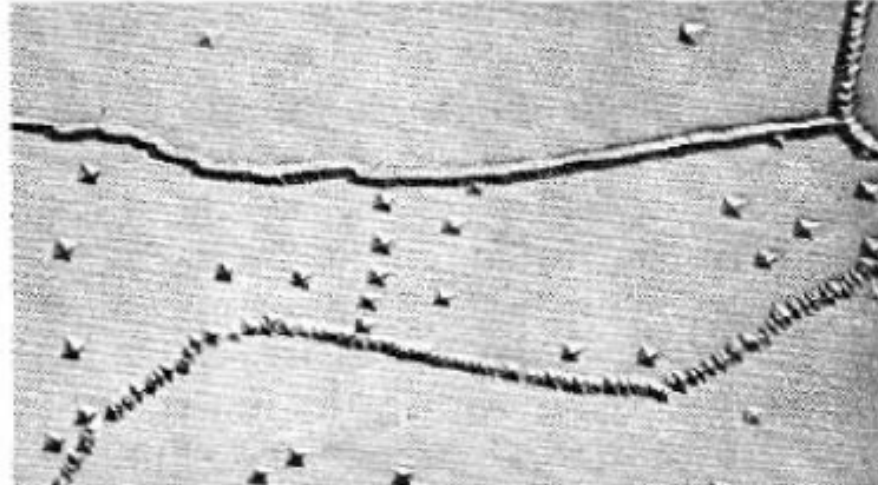
Слика 15а) Бургесов вектор ивичне дислокације је нормалан на дислокациону линију и лежи у равни клизања

Завојне дислокационе линије

Слика 16 Завојне дислокационе линије крећу се нормално с обзиром на смер деловања спољашње силе

Посматрање, густина и значај дислокација

Слика 17 Микроскопски изглед дислокација

$$\rho = \frac{\text{Broj dislokacija}}{\text{Jedinica površine}} \quad [1/m^2]$$

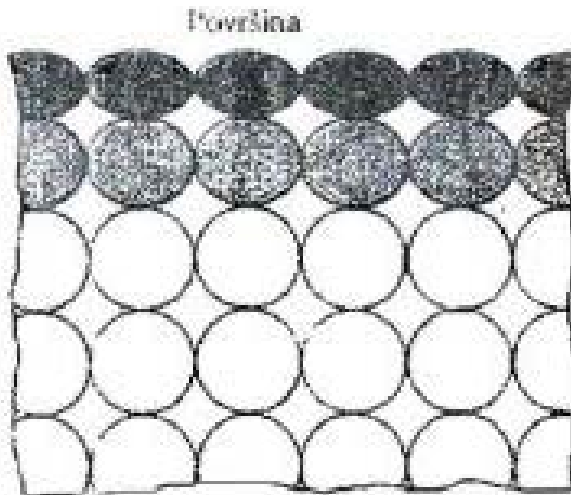
ПОВРШИНСКЕ ГРЕШКЕ

- Граница металног зрна код поликристалног материјала раздваја два посебна метална зрна са различитом орјентисаношћу.
- Границе металног зрна су један узани појас између два метална зрна, ширине од 3 до 5 међуатомских растојања, са неправилним распоредом атома.
- Густина паковања атома на границама зрна је мања него унутар кристала. Атоми на граничним површинама поседују већу енергију.
- Код техничких чистих метала на границама металних зрна издвајају се примесе нечистоће што још више нарушава правилност распореда атома.
- Мања густина паковања атома, на границама зрна, дозвољава много бржу дифузију атома, а разорјентисаност између суседних зрна отежава кретање дислокација у области металног зрна.

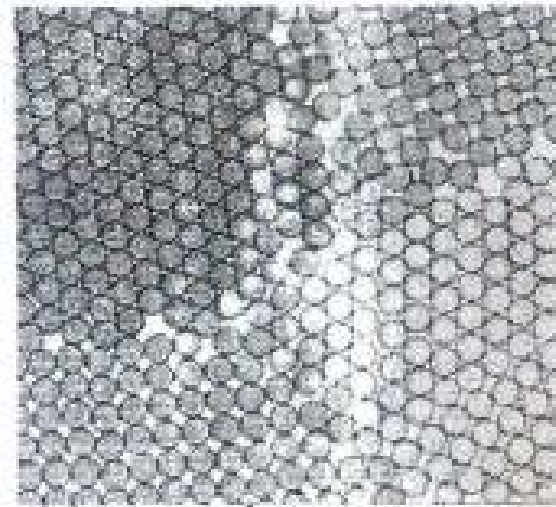

Површинске грешке

Површинске грешке су дводимензионалне и настају као последица промена у слагању атомских равни дуж границе металног зрна.

(a)

(b)

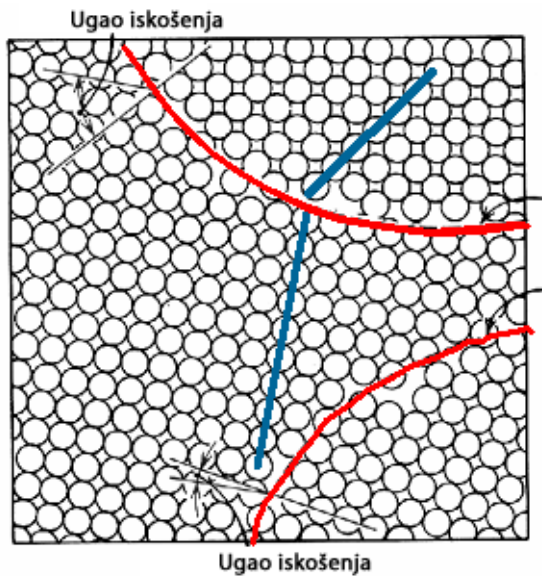
Слика18(а) Шематски приказ атома на граничној површини
б) границе металног зрна

Површинске грешке

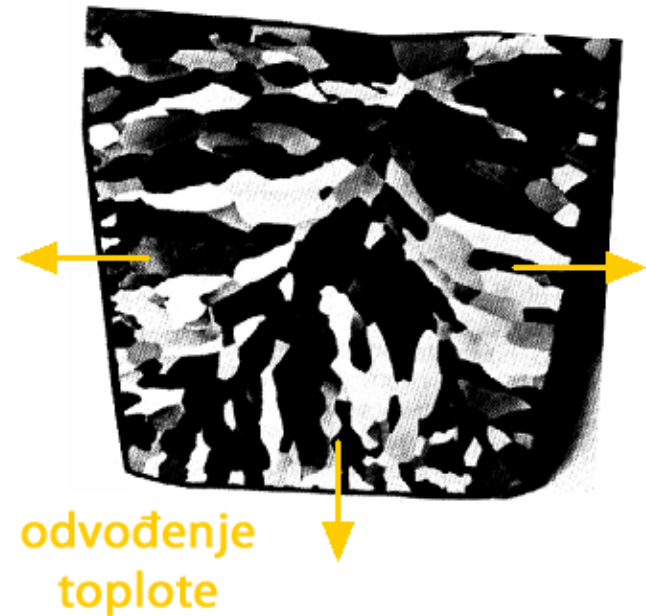
Границе зрна: су границе између кристала

Настају процесом очвршћавања,
на пример имају променљиву орјентацију кристала
по својој дужини.

спречавају кретање дислокација.

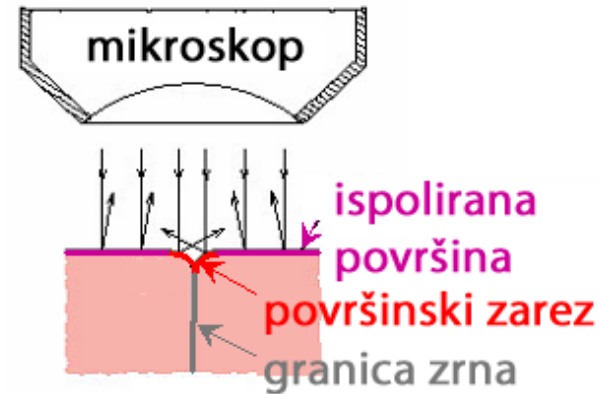

granice
zrna

Светлосна микроскопија

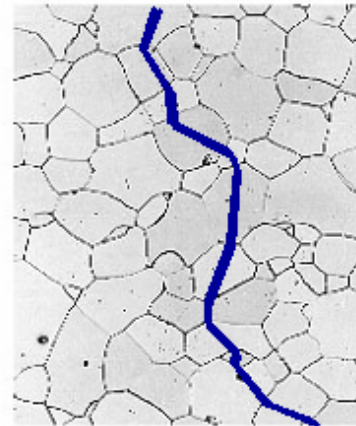
- Границе зрна су несавршености, врло осетљиве на нагризање, могу изгледати као тамне линије, мењају правце у поликристалу.

Број класе величине зрна (нпр. ASTM)

$$N = 2^{n-1}$$

broj zrna/in²
pri uvećanju
100x

Запреминске грешке

- У запреминске грешке спадају:
  - Шупљине
  - Укључци (неметалне фазе: оксиди, сулфиди или силикати)
  - Секундарне фазе
  - прслине
- Оне неповољно утичу на механичка и електрична својства метала као што су:
  - Напон течења,
  - Чврстоћа лома,
  - Електрична проводљивост

Запреминске грешке

Физичке особине које нису осетљиве на ове грешке су:

- Температура топљења,
- Специфична топлота,
- Коефицијент термичког ширења

Закључак

- Тачкасте , линијске и површинске грешке се јављају у чврстим телима.
- Број и тип грешке се може мењати и контролисати (нпр., Т-ром се контролише концентрација празнина).
- Грешке утичу на особине материјала (нпр., границе зрна утичу на клизање у кристалу).
- Грешке могу бити пожељне или неприхватљиве (нпр. дислокације могу бити добре или лоше, зависно од тога да ли је пластична деформација пожељна или не.)